

О. В. Джежелей, А. А. Ємець, О. М. Коваленко

Класна бібліотека

Робота з дитячою книжкою. 1 клас

Методичний посібник

Посібник розроблено в лабораторії методичного забезпечення безперервної системної освіти школа — вищий навчальний заклад ХНПУ імені Г. С. Сковороди

«Класна бібліотека. Робота з дитячою книжкою. 1 клас» — це навчально-методичний комплект, що складається з десяти дитячих книжок і методичних рекомендації для вчителя щодо роботи з ними.

Комплект призначений для створення мінімального кола читання, що дозволяє в межах навчального процесу розв'язувати проблеми формування знань, умінь і навичок, необхідних кваліфікованому читачеві; використання читання і книжки в організації дозвілля. Зміст посібника відповідає чинному Державному освітньому стандарту України в галузі читацької підготовки молодших школярів.

Адресований учням, учителям початкової школи, батькам.

© О. В. Джежелей, А. А. Ємець, О. М. Коваленко, 2019

Зміст

Формування кваліфікованого читача в сучасних умовах

Характеристика кваліфікованого читача

Роль дорослого у формуванні читача-початківця

Специфіка читацької діяльності першокласника

Створення навчального кола читання першокласників

Особливості роботи з дитячою книжкою в урочній та позаурочній діяльності

Вправи з книжкою в системі формування читача-початківця

Шляхи реалізації завдань сучасної літературної освіти в початковій школі (перший цикл — 1–2 класи)

Сучасний посібник з організації роботи з дитячою книжкою в системі літературної освіти молодших школярів

Орієнтовні розробки конспектів уроків за матеріалами посібника «Класна бібліотека. Робота з дитячою книжкою. 1 клас»

ФОРМУВАННЯ КВАЛІФІКОВАНОГО ЧИТАЧА В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Сучасні освітні стандарти вимагають посилення уваги до формування самостійного читання школярів. Учні при переході до середньої школи повинні володіти універсальними навчальними вміннями, які дозволять їм без напруження самостійно працювати із книгою, навчальним текстом. В основі цих умінь лежить читацька діяльність, що поєднує навичку читання й уміння працювати з будь-якими видами текстового матеріалу. У зв'язку з цим надзвичайно актуальним є формування кваліфікованого читача, яке має розпочинатися з першого дня перебування дитини в школі.

Характеристика кваліфікованого читача

Кваліфікованою особою вважають таку, котра якісно виконує певну справу в повному обсязі. Читач грамотний, діяльний, який любить читати, — це кваліфікований читач.

Кваліфіковану читацьку діяльність визначають наявність мотиву (бажання), уміння ставити реальну мету, усвідомлювати свій інтерес, знаходити шляхи його реалізації, свідомо й обґрунтовано вибирати з розмаїття видань книжку відповідно до задуму і власних читацьких можливостей, здійснювати процес читання й осмислення твору, використовувати набутий досвід і знання для особистісного росту, цікавої, соціально значущої справи.

Некваліфікований читач — це той, що має певні недоліки: нечіткі мотиви, відсутність окремих знань, несформованість навички; він виконує ту чи іншу дію неповно.

Дитина, яка тільки опановує процес читання, має певний досвід взаємодії з книгою. Вона бачила книжки, розглядала їх, слухала читання дорослих, знає окремі букви, а іноді може читати склади й навіть слова. Але діяти повноцінно як читач вона не може через свої вікові особливості, а також нестачу необхідних знань і умінь.

Процес навчання передбачає, що читацька діяльність з перших кроків має виконуватися кваліфіковано в повному обсязі. Тільки тоді становлення й формування читача відбуватиметься ефективно. Якщо дитина оволоділа механізмом і сам процес читання не викликає в неї негативних реакцій (технічно вона досягає норми, що дозволяє їй читати книги самостійно), то навіть ці успіхи не гарантують, що вона прагнучиме читати книжки сама й системно. Дитина, яка навчилася читати, ще не стає читачем. Найтиповіший варіант для сучасної школи: діти вміють читати, але вони читають книжки рідко або час від часу. Одна з причин — відсутність системної багатовекторної підготовки, що забезпечує дитині можливість стати повноцінним читачем. Проблема становлення учня-читача з першого дня перебування дитини в школі розв'язується за допомогою методичної системи «читач-початківець».

Читач-початківець — це дитина, яка опановує читання у співдружності з дорослим, тобто разом із більш досвідченим читачем. Така єдність дозволяє дитині з перших моментів читацької діяльності здійснювати її кваліфіковано.

Коли поруч є дорослий, який, діючи як читач, залучає дитину до читання, співпрацює з нею, регулюючи міру можливих дій молодшого партнера й виконуючи необхідні дії сам, у дитини є можливість брати участь у читацькій діяльності, занурюючись у неї в усьому обсязі дій, здобуваючи знання і вміння системно. Ефективність такої діяльності забезпечується створенням сприятливих умов і дотриманням певних правил.

Роль дорослого у формуванні читача-початківця

Дорослими читачами, які перебувають поруч із дитиною, є вчитель, батьки, бібліотекар. Функція кожного з них має певну специфіку, але їх об'єднує сфера бібліотечної культури, навчальний процес і, що важливо, соціально-комунікативна діяльність, яка організує взаємодію різних за віком груп читачів у шкільному, позашкільному й сімейному спілкуванні. Для цієї категорії читачів важливо стати прикладом читацької поведінки, коли соціальна роль читача виконується природно, зацікавлено, привабливо за формою і змістом для дитини.

В основі читацької діяльності дорослого в тандемі з читачем-початківцем лежить стародавній постулат про те, що: «навчаючи інших, ми навчаємося самі» (Сенека, I ст. н. е.). Діяльність із книжкою має бути цікавою дорослому: від мотивації, постановки цілей, вибору видання, усвідомлення, включення в досвід життєвих ситуацій. Дорослий читає книжку не для дитини, а разом з нею, осмислюючи і переосмислюючи глибинний зміст читання, збагачуючись почуттями, виявляючи емоції, поповнюючи свій життєвий досвід баченням світу через слово.

Здійснюючи спільну читацьку діяльність, дорослий має керуватися провідним для початкової школи принципом розвитку мовлення, всіляко сприяючи вдосконаленню мовлення дитини в усній і письмовій формі (читання, слухання, говоріння й письмо). Виразність мовлення забезпечує безпосередній вплив на дитину як у процесі слухання твору, так і під час бесіди за його змістом. Уміння розказати на пам'ять твори, які розучуються з дітьми, — гарний приклад для читача-початківця.

Слід мати на увазі, що діяльність дорослого є публічною, тому його поведінка повинна бути природною, вона має викликати довіру в дитини і бути прикладом для неї. Дитина вчиться наслідуючи. Вона відчуває фальш штучного інтересу, неприйняття, роздратування. Доброзичливість дорослого, уникнення негативних оцінок діяльності молодшого читача дозволяє уникнути підвищеного збудження або сором'язливості в дітей.

Базу для співробітництва й розвитку дитини-читача в особистісному плані закладає активна участь у читацькому процесі і дорослого, і дитини. Читання, розглядання книжки, освоєння її змісту засобами відтворення прочитаного має колективний характер. Дорослий, переконуючи, спонукає до взаємодії всіх, враховуючи загальний розвиток кожного, хто залучений до цього процесу.

Довіра до дорослого як до старшого партнера, опора на його авторитет, відсутність негативних емоцій у процесі читацької діяльності породжує впевненість, ситуативний інтерес, бажання наслідувати. На це і спирається навчальна діяльність з опанування власне читацьких дій, знань, умінь і навичок, які стають надбанням читачів.

Процес взаємодії дорослого й дитини в системі «читач-початківець» визначається поступовим збільшенням самостійності дій дитини внаслідок її професійного дорослішання як читача. Тому необхідно пам'ятати, що відбувається навчально-виховний процес, закони якого треба неухильно виконувати. Для вчителя — це методика навчання читання й роботи з дитячою книжкою в системі класної і позаурочної роботи. Для батьків — створення умов для повноцінної роботи з книгою урочного й вільного характеру: допомога дитині в опануванні прийомів самостійної навчальної роботи, яка спрямовується шкільними завданнями, залучення до читання книг під час дозвілля (запис до бібліотеки та її відвідування, сімейне читання, відвідування театрів, залучення дитини до колективної роботи літературного спрямування тощо).

Специфіка читацької діяльності першокласника

Фахівці в галузі керівництва дитячим читанням визначають віковий тип читача 6–9 років як «дитячий» і відзначають певні особливості сприйняття тексту і ставлення до книги.

Читацька діяльність першокласника має свою специфіку, яку слід враховувати в навчальному процесі. Взаємодія з книжкою в цей період має прикладний, наївно-ігровий характер. Дитина 6–7 років вільна від мотивів безпосередньої корисності читання. Тому особливу увагу в цей період необхідно звертати на значущість читання і книги. Головне не так розмовляти про користь, як залучати дитину до цікавої діяльності, під час якої вона на практиці буде поступово усвідомлювати, що книга допомагає вчитися, грати, пізнавати нове, отримувати задоволення від співпереживання, спілкування з друзями. Підтримувати й розвивати потяг до книги як об'єкта інтересу спочатку ситуативно-прикладного, а потім пізнавального характеру дозволяє наявність книжок у класі, звернення до них щоразу, коли вони можуть показати, роз'яснити, допомогти уявити щось (предмет або явище), чого немає поряд. Звернення до дитячої книжки на уроці навчання грамоти (наприклад, коли вчитель демонструє ілюстрації з книжок, де подані об'єкти, про які він розповідає, а першокласники

про них читають) формує увагу до цього об'єкта, спонукає до уточнення уявлень, збагачує деталями, розширює їхній діапазон, збуджує емоційно-чуттєве сприйняття, активізує розумову діяльність. Картинка в книзі, особливо якщо це професійно виконана ілюстрація, збуджує, підтримує і розвиває відтворювальну уяву, яка є творчим, розумовим, пізнавальним процесом, невід'ємною частиною повноцінного сприйняття й освоєння твору.

Спонукання дітей знаходити певні відомості, факти в книжках, які є вдома або стоять у куточку для читання, формує мотивацію пошуку. Виконання таких завдань не є обов'язковим, учень робить їх тільки за бажанням. Прагнення дитини до виконання завдання ще не свідчить про її здатність зробити справу самостійно. На шляху до реалізації власного бажання в дитини виникає багато перешкод, і передусім таких, що не залежать від читача цього віку. Тому не варто робити поспішних висновків про обов'язкове виконання дитиною своїх обіцянок. Необхідно організувати роботу з книжкою в класі, створюючи умови для виконання задуманого й обіцяного учнем безпосередньо на місці.

Саме життя дитини в оточенні книжок забезпечує єднання з книгою. Тут доречно говорити про класний куточок для читання, де є полиця з книжками, що доступні учням у будь-який час упродовж усього навчального дня в школі.

Діти 6–7 років найбільше люблять і запам'ятовують те, що певною мірою їм знайоме з повсякденного життя, але розкрито з подробицями, несподівано, по-новому. Ця особливість сприйняття вимагає, з одного боку, закріплення вміння бачити незвичайне, нове у звичайному, пізнавати його глибше й яскравіше. Тут доречна фіксація несподіваного, дивовижного через повторне читання епізоду, розучування напам'ять, відтворення дії, епізоду в живій картинці, емоційний відгук на вчинок словом, словосполученням (напр., це несподівано, тому смішно тощо). З другого боку, незнайомі, абсолютно нові факти, предмети, персонажі не повинні зникати з поля зору дитини. Звичка помічати, фіксувати увагу на тому, що не належить до кола уявлень, формується поступово й послідовно. Не варто перевантажувати дитину довгими поясненнями, вводячи в активний досвід сприйняття всі малознайомі деталі. Дітей 6–7 років такі уточнення відводять від суті прочитаного. Необхідно вибирати такий факт, деталь, характеристику, значущість якої буде для дитини відчутною завдяки тому, що образи стануть чіткішими, почуття яскравішими і доступнішими, уявлення точнішими. Цьому сприяють різноманітні прийоми. Передусім це розстановка акцентів під час виразного читання за допомогою пауз, логічних наголосів; показ об'єкта або предмета перед читанням з коротким коментарем; зосередження уваги на деталі, яку виокремлювали при відтворенні прочитаного, розгляданні книги.

Діти набагато гостріше сприймають дії героя, ніж мотиви поведінки і зв'язок між вчинками і подіями. Однак, якщо спеціально звертати увагу дітей на ці особливості, вони

здатні до відносно глибокого розуміння мотивів поведінки героя, до проникнення в його внутрішній світ. Тут доречно не так міркування, як добір фактів, епізодів, де певний персонаж виявляє себе так чи інакше, щось демонструє. Необхідно формувати вміння зіставляти характеристику, рису, якість, мотив, який, як правило, називає вчитель, з епізодом, уривком, де це явище, факт є. Повторне обов'язкове прослуховування уривка дозволяє закріпити емоційно-моральне відчуття на основі тексту твору. Дієвим також є перечитування окремих епізодів, відтворення діалогів, показ живої картини, відтворення емоційного стану персонажа тощо.

Особливий вплив у цьому віці має конкретна виразна деталь, що характеризує зовнішній вигляд, манеру поведінки, психологію героя. За умови її виокремлення досить швидко формується мимовільна увага до подібних фактів. Під час повторного читання твору доцільно давати завдання: «Слухайте і помічайте, запам'ятовуйте, як називала мама сина кожного разу, коли він хотів щось зробити і поспішав». Або: «На що був схожий будиночок, як і з чим порівнювало його зайченя ...» тощо. Під час розгляду книжки варто акцентувати увагу на ілюстраціях, на яких зображені якісь зазначені в тексті деталі. Наприклад: «Чому ми відразу впізнали на ілюстрації героя?» — «Він схожий на дзвіночок, так його називали ...» тощо.

Читачеві цього віку досить складно на основі словесного опису відновити картину природи. Але якщо пейзаж подано в деталях, емоційно пов'язаних із переживаннями героя, діти запам'ятовують його. Тому під час розглядання книжок необхідно звертати увагу на особливості пейзажу, його відмінності, слід навчати впізнавати, називати картини й відповідні дії («холодно, ось дощик мрячить, усюди калюжі, темний-темний ліс, бідний зайчик склав вушка, нам дуже шкода зайчика»; «сонечко яскраве, нам радісно, зараз станеться щось добре»; «похмуро, тому що чорні хмари і темно»). Підкріплюючи висловлювання дітей, учитель коментує зображене на ілюстрації, зіставляючи його з фрагментами тексту, виділяє опис пейзажу, фіксуючи увагу завдяки перечитуванню відповідних уривків.

Ідейний зміст твору діти осягають через вчинки персонажів, епізоди сюжету. Тому основна робота в цей період спрямована на називання героя, виявлення його вчинку, визначення та виокремлення значущого епізоду, де про цей вчинок розказано. Обов'язковим є перечитування опису цього вчинку, тобто його повне відтворення, а не переказ.

Без спеціальної роботи відповіді дітей на запитання «що є найголовнішим у творі» — однозначні, вкрай наївні. Однак якщо звертати увагу на емоційний аспект подій, читачі цього віку здатні до відносно глибокого розуміння. Діти в емоційно-образному узагальненні, властивому цьому віку, відзначають такі вчинки, в яких розкривається сутність характеру

героя. Тому недоцільно ставити перед дітям питання «Що є головним у казці?», «Чого навчає оповідання?». Проникнення в смисл твору на цьому етапі забезпечується відтворенням реплік, основних епізодів, де сконцентровані смислові, образно-емоційні моменти.

Вікові особливості виявляються і в читанні науково-пізнавальної літератури. Пізнавальні запити дітей широкі, але нестійкі й досить поверхові. Цей віковий період називається «часом первинних накопичень». Особливий інтерес у дітей викликає походження і будова предметів і речей, що їх оточують, світ тварин і рослин, знайомих дитині. Першокласники ще не усвідомлюють книгу як джерело інформації, не вміють пов'язати свої пізнавальні запити із читанням. Їх цього треба навчити. Читаючи науково-художні твори, особливо казки про тварин, необхідно під час повторного читання або розглядання звертати увагу дітей на реальні факти з життя природи, про які розказано у творі. Наприклад, під час повторного читання казки В. В. Біанкі «Перше полювання», де песик зазнав поразки, бажаючи пополювати, варто зорієнтувати учнів, щоб вони запам'ятовували, з ким зустрічалося цуценя, як птахи і комахи від нього ховалися. Розглядаючи книжку, учні будуть називати персонажів, згадувати їхню поведінку, а вчитель відтворюватиме епізод за текстом твору.

Діти, які починають читати самостійно, часто відчують труднощі, що супроводжуються втратою безпосередності й жвавості емоційних реакцій на читання, яке є для них заняттям мало привабливим через недостатній розвиток навички читання. Подолати ці перешкоди й забезпечити формування стійкого інтересу до читання дозволяє використання дитячої книжки. Вибирати великі за обсягом хрестоматії не варто. Текст твору має бути доступним дитині візуально-образно, вона має його відчувати, бачити, мати можливість його самостійно переосмислювати під час розглядання, здійснювати спроби щось прочитати. А це можливо лише за наявності книжки, доступної для розглядання і читання дитині 6–7 років.

Створення навчального кола читання першокласників

Видання для читачів-початківців за своїми характеристиками мають відбивати основне змістовно-структурне наповнення світу дитячої літератури за двома напрямками.

1. Книга як літературний твір, як мистецтво слова в усьому розмаїтті тем, жанрів, авторів:

- основні теми: про Батьківщину, про дорослих, про дітей, про тварин і рослини, про пригоди й чарівний світ;
- основні жанри: малі фольклорні й літературні форми (потішки, пісеньки, забавлянки, загадки), казки народні та літературні, вірші, оповідання, п'єси;

- авторство: література вітчизняна і народів світу XIX–XXI ст., що за своєю спрямованістю яскраво відбиває час і має художню цінність.

2. Книжка як художньо-поліграфічне видання, як витвір книжкового мистецтва.

У початковій школі до процесу добирання книжок висуваються певні вимоги.

А) Формат:

- найбільш вдалий для колективного розглядання формат — $60 \times 90 \frac{1}{8}$ (стандартний аркуш альбому для малювання);
- для самостійного читання більш зручний формат $60 \times 90 \frac{1}{16}$ (стандартний учнівський зошит).

Б) Тип видання:

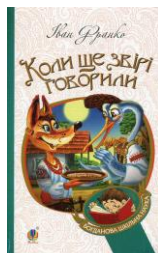
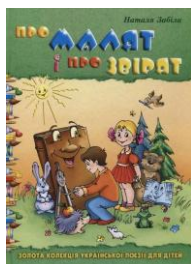
- за наповненням: книжка-твір (книжка, що містить один твір), книжка-збірка творів одного автора, книжка-збірка творів різних авторів;
- за наявністю додаткових функцій: книжка-картинка, книжка-панорама, книжка-театр, книжка-розмальовка, книжка-іграшка, книжка «розкажи казку» тощо.

Кожна група книжок має своє додаткове призначення. Наприклад, функція *книжки «розкажи казку»* — навчання дітей переказу. Така книжка складається зі звернення до дорослого, повного тексту казки і малюнків, які послідовно передають зміст твору, але без текстового супроводу. Великі чіткі малюнки дозволяють дітям зосередитися на основних епізодах твору і переказати його.

Книжка-театр містить, окрім основного тексту твору, додаткову вкладку із зображеннями дійових осіб, призначену для виготовлення персонажів і декорацій театру на столі. Розігрування художнього твору допоможе організувати як урочну, так і позаурочну діяльність, наповнивши її цікавим змістом.

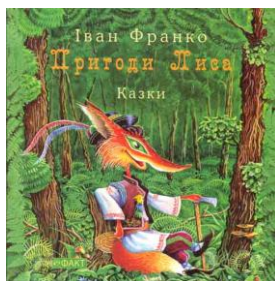
Додаткова функція *книжок-розмальовок* — розвиток дрібної моторики кисті руки, що надзвичайно важливо в першому класі.

З усіма цими типами книжок учні познайомляться на практиці.

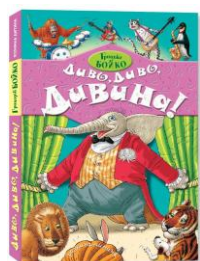

В) Оформлення обкладинки:

- типове для першокласників: чітке виділення прізвища письменника і заголовка, ілюстрація, що тематично відбиває змістову й жанрову спрямованість твору;

- ускладнені типи оформлення обкладинок (пропонують у подальшій роботі з учнями початкових класів)

Ускладнення в оформленні обкладинок полягають у варіантності розміщення написів (прізвище автора, заголовок або вказівка на жанр):

- написи в різноманітному шрифтовому оформленні розташовані в хаотичному або навіть зворотному порядку: спочатку заголовок, а потім прізвище автора;
- прізвище автора відсутнє (якщо це збірка оповідань, казок або віршів різних авторів);
- відсутній заголовок, вказано тільки прізвище письменника (найчастіше це збірки творів одного автора).

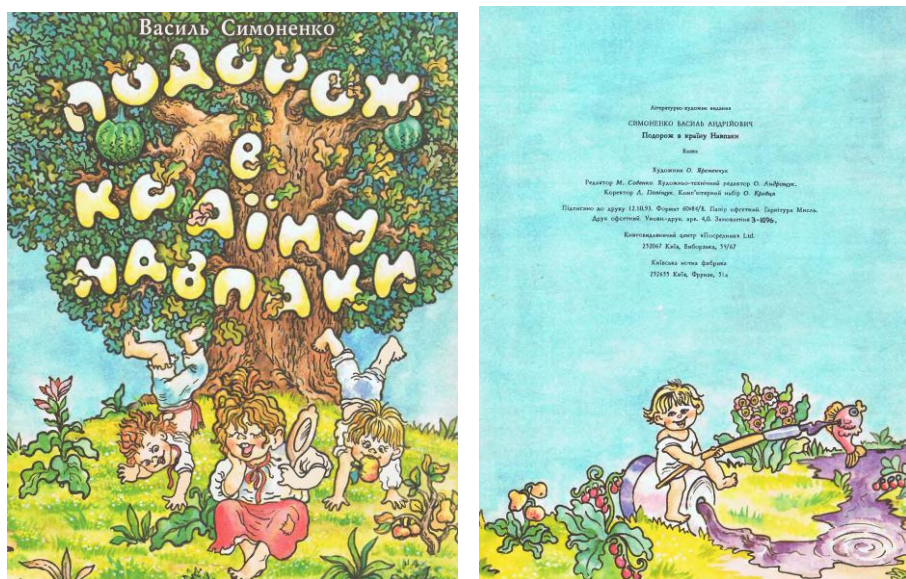
У сучасних виданнях для дітей обкладинка часто перенасичена додатковими написами: указівки на серію, характер творів, відомості про автора, його портрет тощо. Таких обкладинок варто уникати при ознайомленні дітей з книжками під час першого року навчання.

Для читача-початківця важливо навчитися на практичному рівні розбиратися в довідково-інформаційному оформленні книжки, знаходити відомості про автора, заголовок. Ця інформація може бути по-різному оформлена і розташована на чотирьох сторінках обкладинки, а також титульній сторінці.

Структурні елементи книжки:

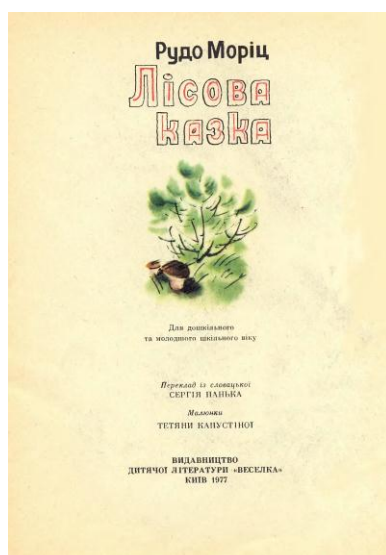

Інформацію про автора і заголовок твору можна знайти на першій та четвертій сторінці обкладинки, на корінці, на титульній сторінці. Наприклад:

На четвертій сторінці обкладинки, окрім інформації про повне ім'я автора (прізвище, ім'я та по батькові), заголовка й жанру твору, можна дізнатися прізвище художника-ілюстратора, а також перекладача, якщо твір перекладено з іншої мови.

Титульна сторінка є неов'язковим структурним елементом видання для дітей. На ній зазвичай зазначають прізвище автора і заголовок, жанр або жанри творів, вказують, з якої мови зроблено переклад, може бути вміщено прізвище ілюстратора.

Г) Ілюстрації.

Найчастіше для молодших школярів використовують послідовне (де зображено кожний епізод) та узагальнено-смісловне (де на одній-двох картинках передано основний зміст твору) ілюстрування.

Послідовне ілюстрування.

КОЛОСОК. Українська народна казка

Узагальнено-сміслові ілюстрування.

Сухомлинський В.О. Кмітливий скляр

Ілюстрації передають зміст, за допомогою образної системи підтримують процес читання, спрямовують увагу на окремі аспекти твору, показуючи побут, пейзаж, почуття і переживання персонажів, визначають загальний настрій читання через добір картин, кольору, ситуацій, манери зображення, уточнюють уявлення, якщо предмети та явища, про які говориться в тексті, є мало знайомими або зовсім незнайомими читачеві.

Вибираючи книжку, важливо звертати увагу не тільки на змістове наповнення ілюстрацій, яке допомагає організувати осмислення твору, а й на їхню якість. Орієнтиром для педагога можуть бути прізвища художників, визнаних майстрів, ілюстраторів-класиків.

Особливості роботи з дитячою книжкою в урочній та позаурочній діяльності

Завдання цього періоду познайомити дитину з художнім образним словом за допомогою його активного освоєння. А це можливо тільки за допомогою запам'ятовування і відтворення. Однак у першому класі діти ще не готові до продуктивної колективної бесіди. Вони ще не можуть довго слухати, їм складно стежити за бесідою, якщо відповідає інший учень. Тривала розмова відволікає дітей цього віку від головного. У них швидко перемикається увага. Мовленнєві можливості в них обмежені, що не дозволяє всім дітям повною мірою виявити себе.

Тому в цей період застосовуються прийоми знайомства з книжкою і твором, спрямовані на слухання виразного читання та відтворення почутого, розвиток відтворювальної уяви на основі слова, різні види творчої діяльності (малювання, ліплення за мотивами творів, створення ілюстрацій, розігрування сценок, декламація). Така діяльність сприяє інтенсивному мовленнєвому та літературному розвитку дітей 6–7 років, формуванню в них позитивного ставлення, а потім й інтересу до книжки та читання.

Інтерес — це енергія, яка рухає пізнанням, а освіта його спрямовує. Тому вчитель має не тільки зародити інтерес, а й утримати, розвинути його за допомогою свого прикладу як читача, застосовуючи спеціальні прийоми.

Інтерес народжується тоді, коли виникає питання «що це?». Він підтримується і закріплюється за допомогою не тільки новизни, а й системності, яку має забезпечувати навчальний процес.

Важлива роль у формуванні інтересу до читання відводиться вчителю, який має надавати учням приклад справжньої зацікавленості в самому процесі читання й роботи з книгою. Якщо вчитель щоразу приносить до класу нові книжки, а діти бачать, що читати цікаво, то в них виникає ситуативний інтерес, який поступово перетворюється на потребу брати участь у читацькій діяльності, отримувати від неї задоволення і стимул до подальшого розвитку.

Далі за умови систематичної роботи з дитячою книжкою, що супроводжується позитивними емоціями, в учнів формується стійкий інтерес до читання. Однак, якщо ця умова порушується і заняття проводяться час від часу, діти усвідомлюють, що читання — це лише розвага, а не цікава і корисна праця, що потребує докладання певних зусиль. Тому заняття з дитячою книжкою слід проводити один раз на тиждень в один і той самий день. Спочатку такі заняття тривають від 20–25 хвилин уроку навчання грамоти, а потім, через 2–3 місяці, весь урок. Якщо заняття триває лише частину уроку, то воно проводиться в його другій половині, після роботи з «Букварем».

Слід мати на увазі, що заняття з дитячою книжкою дещо відрізняється від уроку читання за підручником.

Типова схема заняття з дитячою книжкою (20–30 хвилин).

- Установа на слухання. 1–3 хвилини.
- Виразне читання вчителем вголос твору. 3–5 хвилин.
- Розглядання книжки і знаходження в ній прослуханого твору. 3–5 хвилин.
- Освоєння твору через його осмислення і відтворення прочитаного. До 10 хвилин.
- Рекомендації щодо організації діяльності з книгою між заняттями. 1 хвилина.

Установа на слухання має на меті підготувати учнів до повноцінного сприйняття художнього твору за допомогою введення в мовлення дитини лексики, яка є необхідною для розуміння змісту. Зазвичай на цьому етапі книжка відсутня. Налаштування на слухання здійснюється через установку «Послухайте, уявіть, замисліться», яка може супроводжуватися показом предметів, картин, дій. Тут важливо не перевантажити інформацією, не відвернути, а викликати бажання слухати та уявляти, стимулювати відтворювальну уяву.

Наступним важливим етапом роботи є виразне читання твору вчителем.

Виразне читання — це створення зорових образів, ключ до сприйняття, освоєння змісту твору. Спочатку ми уявляємо, «бачимо внутрішнім поглядом те, про що йдеться, а потім вже говоримо про бачене»¹. Якщо сам читець не бачить того, про що читає, то слова, які він вимовляє, ітимуть повз слухача, не збуджуючи уяви, їхні значення не будуть зачіпати свідомість і почуття тих, до кого звернене читання. Слухачем буде сприйнята лише часткова інформація, а глибокого образного понятійного осмислення не відбудеться.

Дорослий читач визначає, що хотів сказати автор і якими засобами виразності краще донести до свідомості й душі дитини зміст твору. Природно, що читання буде відбивати ставлення, розуміння й почуття дорослого читця. Але треба усвідомлювати, що навіть у дитини 6–7 років може виникнути індивідуальне бачення того, що описує автор.

Варто зауважити, що виразне читання вчителя — це не декламація і не сценічне акторське читання, яке виконує схожі, але дещо інші завдання. Учителю слід читати так, щоб дитина встигала уявити, відчувати, пережити й запам'ятати те, що сприймає.

Твір необхідно дітям перечитувати, а окремі фрагменти тексту відтворювати навіть по кілька разів. Перший раз, слухаючи казку, вірш, оповідання, дитина отримує враження, емоції. Під час повторного слухання вона співчуває, звертає увагу на деталі, запам'ятовує, долучається до розповідання.

¹ Станиславский К. С. Собрание соч. в 8 томах. М.: 1954, т. 3 с. 88.

Наступний етап — розглядання книжки і знаходження в ній прослуханого твору. Основним методом знайомства з книжкою є читання-розгляд, який передбачає відтворення змісту прослуханого твору з опорою на ілюстрації.

Етап освоєння твору через його осмислення й відтворення прочитаного передбачає залучення учнів до розучування віршів напам'ять, переказу прозових творів, інсценування тощо.

Наступний етап — рекомендації щодо організації діяльності з книгою. Він передбачає звернення до створеного в класі куточка читання. Це може бути полиця або шафа, де стоять книжки, або невеликий стіл, на якому розміщені коробки з книжками і маленький стенд, де ведеться поточна робота: вивішуються завдання до уроків, організовуються виставки книжок, малюнків, саморобок. Це місце в класі, де господарі — діти. Вони стежать за порядком, підходять і беруть книжки упродовж усього навчального дня — на уроці або перерві. Книги з полиць завжди в роботі. До них обов'язково звертаються під час занять із книгою і уроків позакласного читання. Учні приносять з дому книжки тимчасово — на тиждень, два, іноді на один день. Учитель дбає про те, щоб у класі був постійний набір книг (15–20 примірників), який має регулярно оновлюватися. Комплектується така пересувна бібліотечка завдяки зверненню до шкільної бібліотеки та інших джерел. Основне правило комплектування такої бібліотеки — добровільність, відсутність примусу.

У другому семестрі першого класу впроваджуються уроки вільного навчального (позакласного) читання, які тривають 35 хвилин.

Типова схема уроку вільного навчального (позакласного) читання (35 хвилин)

- Установка на читання. Вибір книги для читання (5–7 хвилин).
- Виразне читання вчителем твору (5–7 хвилин).
- Бесіда за змістом твору, розглядання книги (до 15 хвилин).
- Рекомендації до організації діяльності з книжкою між заняттями (1–2 хвилини).

На відміну від попереднього етапу, знайомство з книжкою відбувається до читання. Аналіз елементів книжки здійснюється для пошуку відповіді на запитання: «Про що будемо слухати? Що саме будемо слухати — вірш, казку, оповідання?» Під час розгляду особлива увага приділяється таким структурним елементам книжки, як обкладинка, титульна сторінка, зміст.

Систематичне проведення впродовж року уроків роботи з дитячою книжкою дозволяє учням поступово перейти до самостійного читання книжки під наглядом учителя. Пропонуємо типову схему проведення такого уроку.

Схема уроку позакласного читання

в період освоєння самостійного читання книги під наглядом вчителя.

1. Знайомство з книжковою виставкою і вибір книги для читання, пошук у книзі творів для читання.
2. Виразне читання вчителем уголос.
3. Бесіда за прослуханням.
4. Самостійне знайомство з книжкою, яку належить читати, і самостійне читання мовчки заданої вчителем книги.
5. Бесіда з елементами порівняння двох творів, які були змістом уроку.
6. Рекомендації до організації діяльності з книжкою між заняттями.

Така схема уроку є основною для роботи в другому класі.

Читання — процес творчий, він не обмежується уроком. Книжка може стати засобом пізнання, організації цікавого, захопливого і змістовного дозвілля, стимулом до творчості і саме цим бути привабливою для дитини й викликати інтерес у неї. Тому важливо не тільки запропонувати учням розмаїття книжкового світу, а й навчити орієнтуватися в ньому, грамотно і розумно здійснювати пошук, розрізняти, порівнювати, узагальнювати.

Першокласник 6–7 років здатний виявити творчі здібності в різноманітних навчальних і позанавчальних ситуаціях, використовуючи знання прослуханих і прочитаних творів. Творчість виявляється:

- у рольових, літературних іграх,
- в участі в постановці «живих картинок», відтворенні діалогів, декламації – колективній та індивідуальній;

- у малюванні-ілюструванні, ліпленні, аплікації;
- у виконанні пісень, танців, які характеризують героїв творів;
- у колективному складанні чистомовок, римовок;
- у вирішенні найпростіших літературних завдань і загадок.

Творча діяльність першокласника формуються на уроці в літературній грі або вправах з книгою.

Вправи з книжкою в системі формування читача-початківця

Вправи з книжкою — це важлива складова уроку. Розрізняють 5 видів вправ із книжкою.

- I.** Пошук знайомого твору в книзі.
- II.** Визначення змісту книги за трьома основними показниками: ілюстрації, заголовки, прізвище автора.
- III.** Визначення за низкою книжок майбутньої теми, жанру читання.
- IV.** Вибір книжки за певними ознаками.
- V.** Визначення спільних ознак, за якими можуть бути згруповані книжки.

Усі ці вправи або літературні завдання виконуються на основі методу читання-розгляду, який допомагає читачеві засобами книги одержувати необхідну інформацію про її зміст до, під час і після читання, залучаючи всі її художньо-графічні, ілюстративні та інформаційні служби.

Для засвоєння правильного типу діяльності з книжкою кожен вправу необхідно пропонувати дітям не менше 4-х разів на різному літературному матеріалі. Набір книжок у вправах може і повинен змінюватися. Учні поступово освоюють світ книжок, порівнюючи і звертаючись до раніше набутого досвіду, тому у вправах обов'язково використовуються книжки, відомі дітям, розглянуті раніше. Такий підхід дає можливість усім учням виявляти активність під час виконання вправ: і тим, хто добре і швидко освоює читацькі дії, і тим, хто через певні особливості вимагає повторного звернення до відомого матеріалу. Учителю регулює участь кожного у виконанні колективної роботи, залучаючи до дій дітей то з однієї, то з іншої групи.

Наведемо приклади доступних першокласникам вправ з дитячою книжкою.

I. Вправи на пошук знайомого твору в книзі.

1. «Книгу розглядаємо — знайомий твір шукаємо».

Навчальний матеріал: книга-твір.

Завдання. Після знайомства з казкою Ш. Перро «Червона Шапочка» учитель пропонує дітям визначити, чи наявний прослуханий твір у книзі, що розглядається.

Демонструється книжка. Розглядається обкладинка.

Діти під керівництвом учителя з'ясовують, що на обкладинці є написи й картинка. Відбувається аналіз обкладинки. Учитель (У.) і діти (Д.) міркують, звертаючись до тексту казки.

У.: Розглянемо обкладинку книжки і вирішимо, чи є в ній казка Перро «Червона Шапочка». Що зображено на обкладинці?

Д.: На малюнку дівчинка в червоній шапочці. І в казці бабуся подарувала дівчинці червону шапочку. Це Червона Шапочка. А ще тут намальований вовк. Це казка, яку ми шукаємо.

Учитель читає початок казки: «До дня народження внучки подарувала їй бабуся червону шапочку. З того часу дівчинка всюди в ній ходила. Сусіди так про неї і говорили: «Ось Червона Шапочка йде!»».

У.: Так! Схоже, що це героїня казки Перро.

Д.: Ще в дівчинки кошик у руках. У Червоної Шапочки теж був кошик.

У.: Про кошик у казці нічого не сказано. Ось як тут написано: «Якось спекла мама пиріжок і сказала доньці: «Піди, Червона Шапочко, до бабусі, віднеси їй пиріжок і горнятко масла та дізнайся, чи здорова вона» (читає вчитель). Зібралася Червона Шапочка і пішла до бабусі ... Напевно, мама дала дівчинці кошик і поклала в нього що?

Д.: Пиріжок і горнятко з маслом.

У.: Так! Правильно! А тепер подивимося, чи є на обкладинці написи? Де вони розташовані? Яким кольором написані літери? Хто може показати ці написи?

Діти виходять до дошки показують написи на книзі.

Написи прочитує учитель. Якщо є в класі діти, які вміють читати, то вони читають прізвище автора. Учитель повторює його і продовжує міркування.

У.: Згадаймо, ви слухали казку, яку розповів письменник на прізвище Перро. І на обкладинці книги написано прізвище Перро. Напевно, це та казка, яку ви слухали. А що ще написано на обкладинці? Знайдемо і прочитаємо слова, які написані великими літерами.

Діти виходять, показують напис. Учитель або учень читає заголовок.

У.: Як називалася казка, яку ви слухали?

Д.: «Червона Шапочка».

У.: І на обкладинці заголовок «Червона Шапочка».

У.: Тепер ми переконалися, що в книзі є казка, яку слухали. Назвімо автора і заголовок казки разом.

Хорове повторення назви казки.

У.: У мене в руках книжка Перро «Червона Шапочка», тому що на обкладинці написано прізвище письменника — Перро і назва «Червона Шапочка». На малюнку дівчинка в червоній шапочці з кошиком в руках, вона йде стежкою, а поруч з нею вовк. Розглянемо картинку в книзі та згадаємо казку.

Послідовно розглядаються ілюстрації, діти описують, що на них зображено.

Далі відтворюється розмова Вовка і Червоної Шапочки.

2. «Шукаємо книжку зі знайомим твором».

Навчальним матеріал для гри: знайомий, прослуханий раніше на уроці твір, але у виданні, яке діти не розглядали.

Завдання. Знайдіть казку Перро «Червона Шапочка», з якою ми знайомилися на уроці.

На дошці виставлені казки: Г.-Х. Андерсен «Дюймовочка», Ш. Перро «Червона Шапочка», братів Грімм «Білосніжка». На обкладинках усіх книг зображені дівчата.

Після ознайомлення з українською народною казкою «Івасик-Телесик» дітям можна запропонувати знайти книжку з цією казкою. На дошці виставлені книжки, на обкладинках яких зображені хлопчики: Л. Письменна «І чарівник на тонких ніжках», Ш. Перро «Хлопчик-мізинчик», Івасик Телесик (у незнайомому дітям оформленні).

3. «У книжці творів є багато — знайомий спробуй відшукати».

Навчальний матеріал: книга-збірник.

Завдання. Знайти в книзі прочитаний вірш.

На уроці вчитель читає дітям вірш Л. Костенко «Соловейко застудився». Після читання відбувається знайомство з книжкою.

Учні під керівництвом учителя розглядають обкладинку, упевнюються, що в книзі є цей вірш.

Гортаючи сторінки книжки, вчитель демонструє, що в ній уміщено кілька творів. Детальне розглядання кожної сторінки дозволяє учням за ілюстративним матеріалом знайти вірш, який слухали на уроці. Після цього читається заголовок твору. Детально розглядається відповідна ілюстрація, виявлені деталі підтверджуються декламацією рядків вірша. Потім вірш розучується на основі хорової декламації «услід за вчителем».

II. Визначення змісту книги за трьома основними показниками: ілюстрації, заголовок, прізвище автора.

1. «Перш ніж книжку прочитати, її треба погортати».

Навчальний матеріал: книга-збірник зі змістом.

Завдання. Знайти в книзі твір, користуючись змістом.

Розглянемо цю вправу на прикладі книжки Костенко Л. «Бузиновий цар», ілюстрації В. Ковальчук. Ця книжка є збіркою творів одного автора. Вона має такі елементи інформаційної служби, як обкладинка, титульна сторінка, зміст, знайомство з якими входить до навчальних завдань цього періоду становлення читача.

Зміст:

Польові дзвіночки

Бабуся-Ягуся

Чародійне слово

Сунічки

Соловейко застудився

Горобець із білою бородою

Здивовані квіти

Вже брами літа замикає осінь

Дід Ревило

Осінні хмари, сірі, як слони

Ліс на світанку

Мурашки думають про зиму

Білочка восени

Березовий листочок

Баба Віхола

Зимові горобці

Заячий карнавал
Синички на снігу
Місяць уповні
Пряля
Вербові сережки
Перший пароплав
Веселий дощ
Зелені дзьобики бруньок
Березки по коліна у воді
Перекинута шпаківня
Бузиновий цар

Ця книга може стати навчальним матеріалом для читання-розгляду в період, коли першокласники оволодіють навичками читання, тобто в другому півріччі. Професійні, ювелірно виконані ілюстрації художниці Вікторії Ковальчук складні за композицією. Однак використовувати книжку для колективного посторінкового розгляду не варто, оскільки малюнки, вміщені в ній, дуже дрібні. Тому краще запропонувати дітям розглянути її індивідуально або в групах, щоб познайомитися з цікавою манерою ілюстрування.

Схемою уроку в другому півріччі передбачено, що першокласники знайомляться з книжкою до читання. Це може бути організовано в такий спосіб.

На дошці записано прізвище автора і назву вірша, з яким належить познайомитися.

Костенко

«Соловейко застудився»

Першокласники читають назву вірша, який їм належить слухати. Учитель показує книгу і ставить запитання «Чи можна знайти цей твір у цій книзі?»

Діти розглядають обкладинку. Переконаються, що автор книжки той самий письменник, твір якого їм належить слухати. Заголовки книжки і вірша різні. Ілюстрація підказує, що книжка про природу, а вірш, який планується прочитати, про пташку, тому, напевно, також про природу.

Книжка велика за обсягом, тому діти роблять припущення, що в ній може міститися кілька творів. Учитель демонструє окремі сторінки, і діти переконуються, що мають рацію. Учитель пояснює, що знайти вірш можна не тільки за ілюстраціями. На допомогу читачеві приходить спеціальний розділ, який є в книжках, де багато творів, — це зміст. Учитель пояснює і закріплює уявлення дітей про цей елемент. Він повідомляє, що зміст, як правило, розміщено в кінці книги. Там послідовно названо всі твори і вказано сторінки, де кожен твір

уміщено. Один або два учні біля дошки разом з учителем читають зміст і знаходять твір у книзі. Потрібна сторінка з віршем демонструється учням, учитель читає його. Далі урок відбувається за планом. Діти розучують вірш, декламують окремі рядки, що запам'яталися.

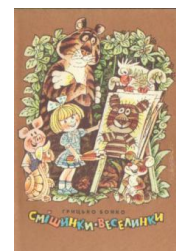
У кінці уроку книжка розміщується в куточку для читання для подальшого знайомства, розглядання й читання. Дітям пропонується вдома за бажанням проілюструвати вірш, принести свої малюнки до класу і виставити в куточку для читання.

2. «Знайди твір у книзі».

Навчальний матеріал. На дошці виставлені книжки. Одна має назву, що точно відповідає назві твору, який треба знайти. Назва другої книжки має свої особливості — вона належить письменникові, твір якого шукають учні, але має інший заголовок. Третя книжка належить іншому авторові.

Завдання. Знайти книжку, що містить відомий дітям твір, назва якого записана на дошці.

На дошці книжки: Грицько Бойко «Вереда»; П. Воронько «Падав сніг на поріг»; Грицько Бойко «Смішинки-веселинки».

На дошці напис:

Бойко

«Вереда»

Після того, як твір знайдено в книзі, учитель читає його дітям.

III. Визначення за низкою книжок майбутньої теми, жанру читання.

Виконання цих вправ передбачає розгляд кількох книжок (не більше 3–4), оформлення яких має по-різному відображати належність темі, жанру, авторові. Серед книжок мають бути як нові, так і відомі дітям видання.

Треба добирати заголовки, які прямо називають жанр, тему, спрямованість книжки: «Оповідання про тварин», «Казка про дівчинку, яка не хотіла їсти». Пряме тематичне

ілюстрування обкладинки, де в книзі про природу на обкладинці зображена природа, тощо. Але необхідно вводити і книжки, на обкладинках яких заголовки лише натякають на тему чи жанр (книга Майборода О. «Мами і дітки», де на обкладинці зображені тварини) тощо.

Матеріалом навчальних вправ можуть бути книжки-твори і книжки-збірки, а потім книжки з ускладненим нетиповим оформленням обкладинок, на яких написи й малюнки розташовані хаотично тощо. Звичайно, ускладнення мають вводитися поступово з дотриманням міри. Слід пам'ятати, що основним навчальним матеріалом для першокласників є книжки в типовому оформленні.

1. «Книжки можуть розказати, про що будемо читати»

Навчальний матеріал: 3–4 книжки, заголовки та ілюстрації яких чітко вказують на тему читання.

Завдання. Визначення теми читання за низкою книжок.

На дошці у стовпчик записані теми читання:

Про Батьківщину

Про дітей

Про старших

Про тварин і рослини

Учні знайомляться з виставкою книжок і мають визначити, про що читатимуть на уроці. Книжки добирають у такий спосіб, щоб допомогти дітям визначити тему читання за заголовками та ілюстраціями. Наприклад:

Розглянувши виставку, першокласники називають тему — про тварин. Учитель пропонує довести правильність припущення.

Учні по черзі виходять до дошки, розглядають обкладинки і, спираючись на ілюстрацію та заголовок, доводять думку, що в книжці вміщено твір або твори про тварин.

Учитель відкриває запис на дошці:

Копиленко

«Ідальня для птахів»

Учень знаходить книгу і твір у ній. Учитель далі проводить урок за планом.

2. «Казка, вірш, оповідання... Що у книзі? Ось питання!»

Навчальний матеріал. 3–4 книжки, у яких за заголовком та ілюстраціями легко визначається жанр уміщених творів.

Завдання. Визначення жанру за низкою книжок.

На дошці виставлені книжки, жанр яких легко визначається за заголовком та ілюстраціями. Якщо учням запропоновано книжки в ускладненому нетиповому оформленні, тоді вчитель ставить додаткову мету — навчати або тренувати дітей розбиратися в написах і малюнках на обкладинці.

Першокласникам пропонують завдання розглянути книжки на виставці та вирішити, що вони будуть читати на уроці: казку чи оповідання.

Учні послідовно розглядають книжки, називають жанр, переконуються в правильності своїх тверджень.

Учитель на дошці записує назву твору.

Юрій Ярмиш

«Білчєня і метелик»

Діти вибирають потрібну книжку і знаходять у ній запропоновану казку. Далі урок відбувається за планом.

3. «Книжки розглядай, хто їх автор визначай».

Навчальний матеріал. 3–4 книжки одного автора.

Завдання. Визначення прізвища письменника, книжки якого читатимуть на уроці.

Ця вправа не тільки знайомить першокласників з книжками певного письменника, а й під час повторного її виконання дозволяє визначити жанр або жанри, у яких працював або працює автор.

Учням пропонують розглянути книжки на виставці та визначити, твори якого письменника читатимуть на уроці.

Учні послідовно розглядають книжки і визначають, що вони будуть читати твори Сухомлинського. На дошці вчитель записує заголовок твору, який не збігається з назвою жодної книжки.

Сухомлинський

«Два метелики»

Чотири учні виходять до дошки і шукають названий твір. Учитель коментує пошук. Якщо діти вже виконували подібні вправи, то варто запропонувати додаткове завдання, наприклад, визначити жанр твору («Як дізнатися, що будемо читати оповідання, казку або вірш?»). Діти, спираючись на посторінковий розгляд книжок, швидко виявляють, віршовані чи невіршовані твори подано в книзі. А ось як зрозуміти — це казки чи оповідання? Для цього треба уважно розглянути ілюстрації.

Після визначення прізвища письменника дітям можна запропонувати відповісти на запитання «Як звуть Сухомлинського?» Так діти знайомляться з тим, що на четвертій сторінці обкладинки вказано прізвище, ім'я та по батькові автора.

Ускладнений варіант вправи.

На дошці над виставкою книжок записано її назву, у якій відкрито лише перше слово.

Книжки _____

Учням пропонують розглянути книжки і визначити назву виставки. Діти розглядають книжки, визначають, що їх написав один автор, знаходять його прізвище, ім'я та по батькові, доповнюють назву виставки.

Книжки Платона Микитовича Воронька

Далі учням пропонують поміркувати і визначити, як можна змінити назву виставки. Діти розглядають книжки і дізнаються, твори яких жанрів у них уміщені.

Першокласники доводять правильність свого судження, показуючи сторінки, на яких зазначені жанри творів.

IV. Вибір книжки за певними ознаками.

До виконання цього типу вправ першокласники будуть готові, коли добре опанують три попередні.

Слід мати на увазі, що цей тип вправ є основним для другого і третього року навчання і застосовується в першому класі тільки епізодично. Тому набір книжок для першокласників повинен бути таким, щоб не ускладнював освоєння дії вибору книги.

Навчальний матеріал. Виставляють 2–4 книжки з різним набором характеристик (прізвище автора, заголовок, жанр, тема, кількість творів у книзі). Повний набір характеристик має тільки одна книжка.

Завдання. Знайти книжку, що має всі вказані характеристики.

Характеристики-прикмети книжок, які можуть бути названі учням 1–2 класу: прізвище автора, заголовок, жанр, тема, кількість творів у книзі. Усі названі характеристики в кожній вправі пропонують у різних поєднаннях, але називають не більше 3-х характеристик.

У процесі роботи вчитель неодноразово нагадує учням, за якими прикметами треба вибрати книжку. Іноді додаються відомості про об'єкт пошуку, наприклад, учитель підказує, що книги цього автора вже знайомі з попереднього досвіду або автор дітям незнайомий. Можуть бути й інші додаткові відомості та орієнтири пошуку, наприклад, на виставці дві книжки цього автора, але одна з них книга-твір (книга з одним твором) і її треба вибрати тощо.

Для правильного виконання завдання необхідно розглянути всі видання на виставці та знайти в кожній книжці наявні характеристики. Така робота навчає аналізувати, розрізняти спільне та відмінне, збагачує читацький досвід. Як зазначав відомий книголюб М. О. Рубакін, «рийтеся в книжках, коли-небудь стане в пригоді і таке знання книжок».

Варіанти завдань, у яких запропоновано різні поєднання прикмет-характеристик для пошуку книжок.

1) На виставці стоять книжки: авторська казка про дітей, народна казка, оповідання про дітей, авторська казка про тварин.

Завдання. Вибрати книжку за такими характеристиками: це казка, у неї є автор, це твір про дітей.

Якщо вчитель пропонує вибрати книжку, автор якої добре знайомий дітям, то про це їм варто нагадати. Цей коментар не тільки полегшить пошук, а й сприятиме виробленню в учнів звички під час пошуку книжок звертатися до свого читацького досвіду.

2) На виставці стоять книжки: народна казка, оповідання, дві книжки віршів одного автора (одна з них книга-твір, інша — збірка).

Завдання. Вибрати книжку за такими характеристиками: це вірші, прізвище цього автора на виставці повторюється двічі. У цій книзі тільки один твір.

3) На виставці стоять книжки: казка про тварин, збірка віршів відомого дітям поета, збірка оповідань про тварин невідомого дітям автора.

Завдання. Вибрати книжку за такими характеристиками: це оповідання, заголовок містить підказку, що це оповідання про тварин, автор книжки вам невідомий.

Наведемо приклад застосування цієї вправи на уроці.

На дошці виставка книжок.

Хід бесіди

У.: Розгляньте книжки на виставці. Виберіть серед них потрібну за такими прикметами. У цій книжці вірші. Вірші про дітей. Це збірка віршів різних поетів. Я показуватиму вам книжки, а ви маєте вирішити, чи містить вона всі названі прикмети. Якщо ні, то слід сказати, яка прикмета відсутня.

Пригадаймо ще раз, за якими прикметами будемо шукати книжку: це книжка віршів, у ній вірші про дітей, це збірка віршів різних поетів.

Перша книжка «Івасик-Телесик». У заголовку згадується ім'я хлопчика — Івасик-Телесик. Напевно, книжка про дітей. Нам потрібна книга про дітей. На обкладинці намальовано хлопчика. Картинка підтверджує, що в книжці розповідається про хлопчика. Правильно вибрана книга?

Д.: Ні! На обкладинці казкова картинка. Хлопчик сидить на гусакові. На обкладинці написано: українська народна казка. Нам треба знайти книжку віршів різних поетів. А тут одна казка. Книжка вибрана неправильно.

У.: Беру книжку Грицька Бойка «Веселинки. Вірші. Скоромовки». Автор — Бойко. У книжці вірші. Бойко пише вірші. Ми читали його вірші: «Помагай», «Не будь, мала, козою». І на обкладинці написано слово *вірші* «Веселинки. Вірші. Скоромовки». На обкладинці намальовано дівчинку. Значить тут є вірші про дітей. Правильно вибрана книжка?

Д.: Ні. Це книжка одного автора. На обкладинці написано «Бойко», а нам треба, щоб в книжці були вірші різних поетів.

У.: Наступна книжка (учитель бере книжку В. О. Сухомлинського, гортає її, демонструє сторінки, коментує). Тут кілька творів. Ось заголовки різні і всюди на картинках діти. Це книжка-збірка творів про дітей. Правильно зроблений вибір?

Д.: Ні. На обкладинці написано прізвище одного письменника — Сухомлинський. У книжці оповідання. Сухомлинський пише оповідання. Ми читали.

У.: Які оповідання Сухомлинського читали? Згадайте.

Діти називають відомі їм оповідання В. О. Сухомлинського.

У.: Так, книжка Сухомлинського «Будь людиною», хоча і збірка творів про дітей, але в ній уміщені оповідання. Тому це теж неправильний вибір.

Залишилася остання книжка. На її обкладинці намальовані діти. І нам потрібна книжка, де є твори про дітей. Назва: «Добрі вірші». У ній не один вірш, а кілька. Це збірник. Яку ще прикмету ми маємо знайти в книжці?

Д.: У книжці мають бути вірші різних авторів.

У.: Розглянемо обкладинку. Може, вона нам допоможе? (*Читає.*) «Добрі вірші». Шевченко, Леся Українка, Грицько Бойко, Лучук. Я прочитала прізвища письменників? Ми читали їхні вірші? Згадайте.

Діти називають твори зазначених на обкладинці поетів.

У.: Книжка «Добрі вірші» саме та, яку треба було вибрати.

Пригадайте, як ми виконували завдання. Які прикмети шукали? Назвіть їх і знайдіть у книзі, щоб підтвердити, що ми не помилилися.

Діти по черзі виходять до дошки, виконують потрібні дії і дають пояснення. Вправа виконується двічі, щоб більша кількість учнів змогла продемонструвати свої вміння.

V. Визначення спільних ознак, за якими можуть бути згруповані книжки.

Це вправи для учнів 3–4 класу. У них формуються вміння, побудовані на аналізі багатьох складових, узагальненні різних характеристик книжок і їхньому порівнянні. Під час

виконання цієї вправи застосовується весь наявний у читача досвід і вміння робити усвідомлений вибір відповідно до мети. Але вже в першому і в другому класі можливо виконання таких вправ у спрощеному варіанті.

Мета цих вправ: структурувати накопичене за рік коло читання; зробити наочною систему організації книжок за жанрами, темами й авторами; активізувати читацьку пам'ять і поліпшити культуру читання.

Навчальний матеріал. 3–4 книжки з типовим оформленням обкладинок. На них чітко має бути зазначена належність до теми або жанру. Усі твори повинні бути знайомі дітям з уроків і позаурочної діяльності. Можливим є ускладнення, коли один із творів уміщений у незнайомому дітям виданні.

Завдання. На основі виокремлення характерних прикмет визначити, чи можна додати книжку до групи книжок.

У системі завдань для першокласників обов'язково треба називати дітям прикмету, за якою треба виявити спільність групи книжок: тема, жанр або прізвище письменника.

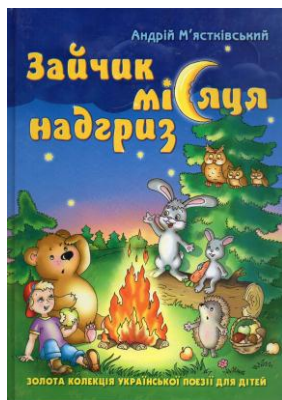
Наприклад.

На дошці стоять три відомі дітям книжки, які вони раніше розглядали, слухали твори з них. Окремо розташована ще одна книжка. Учням необхідно визначити, чи можна її додати до групи. Назви книжок записані на дошці.

Воронько. «Хвалився кіт»

М'ястківський. «Зайчик місяця надгриз»

Забіла. «Вірші»

Окремо стоїть книжка Грицька Бойка «Кіт-рибалка».

У.: Розгляньте три книжки, що стоять на виставці. Їхні назви записані на дошці в стовпчик. Згадайте, подумайте і визначте, що в цих книжках зібрано: вірші чи оповідання? Не поспішайте. Думайте, порівнюйте, згадуйте.

У. Визначили?

(Діти називають жанр. Наводять докази. Називають знайомі твори поетів, книжки яких стоять на виставці.)

У.: Подивіться на книжку, яка стоїть поряд. Як ви гадаєте, чи можна її поставити до цих книжок?

Діти дають відповідь і доводять правильність своєї думки. Книжку ставлять до групи, її назву записують на дошці.

Учні разом називають прізвища письменників, які пишуть вірші.

У.: Яку назву може мати наша виставка?

Діти пропонують свої назви. Вибирається найбільш вдала.

Після цього учні згадують відомі їм вірші названих поетів: знаходять їх у книжках або читають з пам'яті. Учитель знайомить дітей із новими для них творами Грицька Бойка.

Усі запропоновані вправи з книжками сприяють формуванню читацького кругозору і забезпечують цікавим матеріалом не тільки уроки роботи з книгою, а й дозвілля поза класом, у колі сім'ї, серед друзів.

О. А. Ємко

Мої друзі

Коли вільна є година,
Я спішу до друзів.
Разом з ними я буваю
В радості і в тузі.
Вони знають головне
Про життя і Всесвіт
І запрошують мене
До цікавих бесід.
Скільки друзів маю я?
Називаю імена:
Ось, Шевченко, Копиленко
І Пригара з Іваненко,
Глібов, Леся Українка.
Щоголів, Олена Пчілка.
Кульська, Рильський, Старостенко
Ярмиш, Білоус, Майстренко,
Прокопенко, Чеповецький,

Малик, Буцень і Костецький.
Стельмах, Бойко і Грінченко,
І Нестайко, і Костенко,
Сенатович, Сингаївський,
Коломієць і М'ястківський.
Вишня, Кава, Воронько,
Багмут, Гуцало, Франко,
Трублаїні, Коцюбинський,
Камінчук і Сухомлинський.
Прочитали? Не втомились?
А ви з ними подружились?
Це письменники відомі,
Їх книжки є в кожному домі!

ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАВДАНЬ СУЧАСНОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ (ПЕРШИЙ ЦИКЛ — 1–2 КЛАСИ)

Сучасний посібник з організації роботи з дитячою книжкою в системі літературної освіти молодших школярів

Повноцінний літературний розвиток молодших школярів можливий за наявності повноцінного доступу до книжок. Сучасна початкова школа не завжди має достатній книжковий фонд. Для забезпечення необхідними дидактичними матеріалами уроків роботи з дитячою книжкою створено навчально-методичний посібник «Класна бібліотека. Робота з дитячою книжкою. 1 клас». Це папка, у якій зібрано десять дитячих книжок і методичні рекомендації для вчителя щодо роботи з ними.

Навчальне видання «Класна бібліотека» відповідає вимогам, що висуваються до комплектування книжкового фонду, який забезпечує освітній процес на уроках навчання грамоти й читання.

До складу комплекту входять такі дитячі книжки:

- Півник і курочка: українська народна казка. *Книжка «розкажи казку».*
- Півник і двоє мишенят: українська народна казка. *Книжка «розкажи казку».*
- Двоє жадібних ведмежат: угорська народна казка. *Книжка «розкажи казку».*
- Солом'яний бичок: українська народна казка. *Книжка-іграшка з вкладкою (для театру на столі).*

- Пан Коцький: українська народна казка. Олесь Олександр. Пан Коцький: п'єса-казка.

Книжка-театр з вкладкою (для театру на столі).

- Трублаїні М. Твори для дітей. *Книжка-збірка творів одного автора з картинним словничком.*

- Олесь Олександр. Вірші для дітей. *Книжка-збірка творів одного автора, книжка-картинка*

- Воронько П. Вірші про дітей і для дітей. *Книжка-збірка творів одного автора, книжка-розмальовка.*

- Шевченко Т. Вірші. *Книжка-збірка творів одного автора, книжка-розмальовка.*

- Буцень О. Оповідання про дітей. *Книжка-збірка творів одного автора.*

Зміст запропонованих книжок відповідає віковим особливостям читачів-початківців та вимогам програми.

Структурні елементи книжок, вміщених у папці, мають навчальне спрямування і формують уміння розглядати й орієнтуватися в книжках різних видів і різного оформлення.

Усі запропоновані в посібнику книжки мають додаткове функціональне навантаження, що дозволить зробити процес знайомства з ними більш привабливим, позитивно мотивованим.

Особливо варто відзначити групу книжок, додаткова функція якої — навчання дітей переказу («розкажи казку»). Такі книжки складаються зі звернення до дорослого, повного тексту казки і малюнків, які послідовно передають зміст твору, але без текстового супроводу. Великі чіткі малюнки дозволять першокласникам зосередитися на основних епізодах твору й переказати його.

Книжка-театр допоможе організувати як урочну діяльність, так і позаурочну, наповнивши її цікавим змістом.

Книжки-розмальовки сприятимуть не лише розвиткові естетичних смаків учнів і дрібної моторики кисті руки, що є надзвичайно важливим у першому класі, а й познайомлять із прийомами мнемотехніки, що сприятиме легкому розучуванню віршів напам'ять. Прикладом такого видання є книжка Т.Шевченка «Вірші».

Посібник «Класна бібліотека. Робота з дитячою книжкою. 1 клас» може використовуватися також для забезпечення уроків читання в 2-му класі. Орієнтовна структура проведення таких уроків подана на сторінці 16 цього посібника.

Орієнтовні розробки конспектів уроків за матеріалами посібника

«Класна бібліотека. Робота з дитячою книжкою. 1 клас»

Конспект уроку роботи з дитячою книжкою в 1 класі.

Тема уроку. Читання-розгляд книжки «Двоє жадібних ведмежат».

Мета: вчити розглядати книжку-твір, її складові (обкладинку, ілюстрації), знаходити назву книжки, навчати слухати казку і переказувати її зміст за ілюстраціями, розширювати уявлення про фольклорні казки різних народів, збагачувати словниковий запас учнів; формувати інтерес до читання і книжок.

Обладнання: книга «Двоє жадібних ведмежат»: угорська народна казка. Переклад Я. Васька, набори книжок з фольклорними казками різних народів, шапочки-маски (ведмежата, лисичка), мапа Європи.

Хід уроку

I. Організаційний момент.

II. Повторення вивченого.

— Яку казку ви слухали минулого разу? Хто її автор?

— Які малюнки ви підготували до уроку? (Виставка дитячих малюнків).

— Які книжки з українськими народними казками з картинками знайшли вдома?

Подивіться, які книжки принесла на урок я (демонстрація дітям 2–3 книжок з українськими народними казками, розглянути, знайти назву і прочитати).

— Як дізнатися, що в книжці вміщено українську народну казку?

- Спочатку потрібно подивитися на обкладинку.

- Потім читаємо написи на обкладинці й на титульній сторінці.

- Якщо не знайшли потрібних записів, перевертаємо книжку і дивимося на останню сторінку обкладинки і там, під назвою, зазвичай указують, казка якого народу вміщена в книжці.

- Ілюстрації теж можуть нам підказати, казку якого народу поміщено в книжці.

III. Вправи з дитячими книжками (пошук інформації про те, казку якого народу вміщено в книжці).

— Розгляньте ці три книжки. Визначте, у якій із них українська народна казка.

Дітям пропонують книжки, які мають спеціальні позначки із зазначенням національної належності казки в різних місцях (на 1, на 4 сторінці обкладинки, на титульній сторінці). Учитель звертає увагу на ілюстрації із зображеннями героїв в українському національному одязі.

Вправа повторюється з двома наборами книжок.

IV. Установка на слухання твору.

— Сьогодні я прочитаю вам іще одну народну казку. Подивіться на обкладинку. Як називається ця казка? Який народ її склав?

Викликаємо одну дитину, яка шукає необхідні позначки і читає їх.

— Сідайте зручніше і слухайте угорську народну казку «Двоє жадібних ведмежат».

V. Читання казки вчителем уголос.

VI. Емоційно-оцінна бесіда.

— Вам сподобалася казка?

— Чи було вам шкода ведмежат, які залишилися без сиру?

(Не шкода, тому що ведмежата поскупилися і були покарані за свою жадібність. Шкода, тому що ведмежата були маленькими і дурними, а лисиця була хитра. Шкода, тому що ведмежата залишилися голодними.)

— Пригадайте, як називається казка.

Учитель відкриває запис на дошці:

«Двоє жадібних ведмежат»:

угорська народна казка

Діти хором читають запис.

— Хто автор казки «Двоє жадібних ведмежат»? Якщо ми знаємо, що це угорська народна казка, то її автор —... (*угорський народ*).

— Де живуть угорці? В Угорщині. Це країна, яка межує з Україною (показати на мапі Україну та Угорщину). Якщо народи живуть поруч, то в них є щось спільне, є і відмінності.

V. Розглядання книжки «Двоє жадібних ведмежат»: угорська народна казка. Переклад Я. Васька.

— Розгляньте обкладинку книжки. Зверніть увагу, як одягнені герої. На них — національний угорський одяг. У ведмежат жилетка, широкі штани. У чоловічому угорському костюмі ще є накидка, яку називають «сюр» (це плащ із зашитими рукавами, що використовувалися як кишені). На голові у ведмедика капелюх зі стрічкою.

Лисиця одягнена в костюм, який дуже схожий на український: сорочка, спідниця, фартух. Але в угорському костюмі є приталений жилет — угорці називають його «пруслік».

VI. Бесіда за змістом прочитаного (розглядання ілюстрацій, вміщених у книзі).

Розгляд книги супроводжується бесідою за змістом, учитель звертає увагу на емоції героїв, передані художником.

VII. Розігрування окремих епізодів казки в шапочках-масках.

VIII. Підсумок уроку.

— З якою казкою ви познайомилися?

— Хто її автор?

— Чому ведмежата залишилися голодними? Чи можна в цьому звинуватити тільки лисицю?

— Чого вас навчила ця казка?

— Знайдіть вдома або в бібліотеці книги з казками різних народів. Виберіть найцікавішу з картинками і принесіть в клас, щоб усім показати.

Після уроку в куточку для читання в розділі «Що читали на уроці» розміщується книга «Двоє жадібних ведмежат».

Конспект уроку роботи з дитячою книжкою в 1 класі.

Тема. Читання-розгляд книжки-збірки М. Трублаїні «Твори для дітей» (казка «Про дівчинку Наталочку та сріблясту рибку»).

Мета: розширювати уявлення учнів про складові книжки (обкладинку, ілюстрації, корінець), познайомити із книжкою-збіркою творів М. Трублаїні, формувати вміння знаходити в ній потрібний твір; розширювати читацький кругозір, формувати інтерес до читання.

Обладнання: книжки, знайомі учням з попередніх уроків; книжка М. Трублаїні «Твори для дітей», шапочки-маски для інсценування твору.

Хід уроку

I. Організаційний момент.

II. Повторення вивченого.

— Пригадаємо твори, з якими познайомилися на попередніх уроках.

III. Вибір книжки для читання.

— Знайдіть на виставці знайомі книжки.

— Яка книжка на виставці є для вас новою? Сьогодні ми познайомимось з твором Миколи Трублаїні «Про дівчинку Наталочку та сріблясту рибку».

IV. Підготовка до слухання казки.

Учитель демонструє червоні черевички.

— Діти, подивіться, що я тримаю в руках? Так, це червоні черевички. Вони вам подобаються? Саме про такі черевички розповідається в казці Миколи Трублаїні «Про дівчинку Наталочку та сріблясту рибку». Послухайте її.

V. Читання казки вчителем уголос.

VI. Емоційно-оцінна бесіда.

— Вам сподобалася казка?

— Чи хвилювалися ви за рибку?

VII. Бесіда за змістом твору з елементами перелічування.

— По озеру плавав великий білий лебідь з довгою шиєю і могутнім дзьобом. Покажіть, яким ви уявляєте лебедя.

— Він хотів з'їсти рибку. Покажіть, як злякалась рибка.

— Вона сказала: «Не їж мене, лебедю, красеню білокрилий, велетню чорнодзьобий!»

Повторіть, як просилася рибка.

— Що запропонував лебідь рибці?

— Де шукала рибка черевички?

— Чи засмутилася рибка, коли не могла знайти черевички?

— Хто допоміг рибці першим? А хто потім?

— Покажіть, як раділа рибка черевичкам.

— Хто кому дякував потім?

VIII. Розглядання книжки. Пошук прочитаного твору.

— Пригадайте, як називається казка, з якою ми познайомилися. Прочитайте її назву.

Діти читають запис на дошці.

Трублаїні

«Про дівчинку Наталочку та сріблясту рибку»

— Повторимо разом: Трублаїні «Про дівчинку Наталочку та сріблясту рибку»).

— Подивіться на цю книжку. Хто її автор? Який заголовок вона має? Як ви гадаєте, чи може в ній бути казка «Про дівчинку Наталочку та сріблясту рибку»?

— Щоб перевірити правильність вашої думки, розглянемо книжку.

Учитель гортає сторінки книжки, коментує побачене. Учні переконуються в тому, що в книжці є казка М. Трублаїні «Про дівчинку Наталочку та сріблясту рибку». Учитель звертає увагу на те, що в книжці вміщено не один твір, а кілька, тому таке видання називається книжкою-збіркою.

IX. Інсценування казки.

— Казку, яку ми з вами прочитали, Микола Трублаїні написав для своєї доньки Наталі. Письменник хотів, щоб вона була якою? Доброю, турботливою, не жадною, співчутливою.

— Розіграємо казку М. Трублаїні «Про дівчинку Наталочку та сріблясту рибку». Які герої нам потрібні? (*Лебідь, рибка, жабка, горобчик, Наталочка.*)

Обираються учні для інсценізації. Учитель переказує казку, а діти зображують дії героїв, промовляють окремі короткі репліки.

X. Рекомендації до організації діяльності з книжкою між заняттями.

— З якою казкою ви познайомилися на уроці?

— Яку книжку розглядали?

— У книжці-збірці вміщено не один твір, а кілька. Я залишаю книжку Трублаїні в куточку для читання, а ви на перерві її самостійно розглянете і визначите, які ще твори є в цій книжці.